

MUQIMIY IJODIDA IJTIMOIIY ADOLATSIZLIK OBRAZLARI VA
ULARNING BADIY TALQINI

Abduraxmatova Asila Raxim qizi

Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti 1-kurs talabasi

Xalqaro Huquq (Yurisprudensiya)

Email: asilaabduraxmatova@gmail.com

ANNOTATSIYA

Mazkur ilmiy maqolada XIX asr o'zbek mumtoz adabiyotining yirik vakili Muqimiy ijodida ijtimoiy adolatsizlik masalalari, ularning badiiy ifodasi va obrazlar tizimi tahlil qilinadi. Shoir asarlarida xalq hayoti, ijtimoiy tengsizlik, amaldorlar zulmi, jaholat va kambag'allik kabi muammolar satira va hajviy uslub orqali yoritilganligi ilmiy asosda ochib beriladi. Tadqiqot davomida Muqimiy she'rlari misolida ijtimoiy tanqidning badiiy vositalari, obraz yaratish usullari hamda ularning ma'naviy-axloqiy ahamiyati o'rganiladi. Shuningdek, maqolada shoirning ijtimoiy qarashlari bugungi kun nuqtai nazaridan baholanadi va ularning dolzarbligi asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: *Muqimiy, ijtimoiy adolatsizlik, satira, hajv, obraz, o'zbek adabiyoti, tanqid, jamiyat.*

ABSTRACT

This scientific article analyzes the representation of social injustice in the works of Muqimiy, a prominent figure of 19th-century Uzbek classical literature. The study explores how issues such as inequality, oppression, ignorance, and poverty are depicted through satire and humor. By examining selected poems, the research highlights artistic techniques, imagery, and the social critique embedded in his works. The article also evaluates the contemporary relevance of Muqimiy's views and their importance in understanding social justice in literature.

Keywords: *Muqimiy, social injustice, satire, imagery, Uzbek literature, criticism.*

АННОТАЦИЯ

В данной научной статье анализируются вопросы социальной несправедливости в творчестве крупного представителя узбекской классической литературы XIX века — Мукими, их художественное выражение и система образов. На научной основе раскрывается, что в произведениях поэта через сатирический и юмористический стиль освещаются такие проблемы, как жизнь народа, социальное неравенство, произвол чиновников, невежество и бедность. В ходе исследования на примере стихотворений Мукими изучаются художественные средства социальной критики, способы создания образов, а также их духовно-нравственное значение. Кроме того, в статье даётся оценка общественных взглядов поэта с позиции современности и обосновывается их актуальность.

Ключевые слова: *Муками, социальная несправедливость, сатира, юмор, образ, узбекская литература, критика, общество.*

KIRISH

XIX asr oxiri — XX asr boshlarida o'zbek adabiyoti ijtimoiy ong va tafakkurning muhim ifoda vositasiga aylandi. Bu davrda yashab ijod qilgan adiblar jamiyat hayotidagi muammolarni badiiy aks ettirish orqali xalqning ma'naviy uyg'onishiga xizmat qildilar. Ana shunday ijodkorlardan biri — o'zining xalqparvarligi, hayotiy realizmi va keskir satirasi bilan ajralib turadigan Muqimiydir. Uning ijodi o'z davridagi ijtimoiy-siyosiy muhit, xalqning og'ir turmush tarzi, jamiyatdagi tengsizlik va adolatsizlik holatlarini yoritishda muhim manba bo'lib xizmat qiladi.

Muqimiy asarlarida ijtimoiy adolatsizlik masalasi markaziy o'rinlardan birini egallaydi. Shoir jamiyatdagi tabaqalanish, boy va kambag'al o'rtasidagi keskin tafovut, amaldorlar tomonidan xalqning ezilishi, korrupsiya va jaholat kabi illatlarni o'ziga xos badiiy uslubda tasvirlaydi. Ayniqsa, uning hajviy va satirik ruhdagi asarlarida bu muammolar ochiq va ta'sirchan tarzda ifodalanib, o'quvchini chuqur mushohadaga undaydi. Muqimiy ijtimoiy tanqidni faqat bayon etish bilangina cheklanmay, balki uni kulgi, kinoya va mubolag'a orqali yanada kuchaytiradi.

Mazkur mavzuning dolzarbligi shundaki, ijtimoiy adolat, tenglik va inson huquqlari masalalari har qanday davrda muhim ahamiyat kasb etadi. Muqimiy ijodida aks etgan muammolar bugungi kunda ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan bo'lib, ularni o'rganish orqali nafaqat tarixiy davr ruhini anglash, balki zamonaviy jamiyatdagi ayrim muammolarni ham chuqurroq tushunish mumkin. Shu jihatdan qaraganda, shoir asarlaridagi ijtimoiy adolatsizlik obrazlarini tahlil qilish ilmiy va amaliy ahamiyatga ega.

Mazkur tadqiqotning asosiy maqsadi — Muqimiy ijodida ijtimoiy adolatsizlikning qanday badiiy vositalar orqali ifodalanganini, obrazlar tizimi orqali qanday ochib berilganini tahlil qilishdan iborat. Shuningdek, tadqiqot davomida shoirning ijtimoiy qarashlari, uning jamiyatga bo'lgan munosabati hamda badiiy uslubining o'ziga xos jihatlari ilmiy asosda yoritiladi.

ADABIYOT SHARHI

Muqimiy ijodi o'zbek adabiyotshunosligida keng o'rganilgan mavzulardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, uning satirik va hajviy asarlari, ijtimoiy tanqidga boy ijodi ko'plab olimlar tomonidan turli nuqtai nazardan tahlil qilingan. Adabiyotshunoslikda Muqimiy asosan xalqparvar shoir, ijtimoiy muammolarni yorituvchi ijodkor va realizm an'analarini rivojlantirgan adib sifatida baholanadi.

Ilmiy manbalarda Muqimiy ijodining asosiy yo'nalishlari sifatida uning ijtimoiy tengsizlik, adolatsizlik, amaldorlar zulmi va xalq turmushidagi qiyinchiliklarni aks ettirgan asarlari alohida ta'kidlanadi. Jumladan, adabiyotshunos olimlar shoirning hajviy asarlarini jamiyatdagi salbiy illatlarni fosh etuvchi kuchli badiiy vosita sifatida baholaydilar. Muqimiy

o'z asarlarida ijtimoiy muammolarni ochishda kulgi va kinoyadan samarali foydalanib, o'quvchiga chuqur ta'sir ko'rsatishga erishgan.

Tadqiqotlarda qayd etilishicha, Muqimiy satirasi nafaqat kuldirish, balki o'ylantirish, jamiyatdagi kamchiliklarga nisbatan tanqidiy munosabatni shakllantirish vazifasini ham bajaradi. Uning asarlarida yaratilgan obrazlar — poraxo'r amaldorlar, johil kishilar, dangasa va loqayd insonlar — o'z davrining ijtimoiy portretini aks ettiradi. Bu obrazlar orqali shoir jamiyatdagi muammolarni umumlashtirib, ularni keng ijtimoiy hodisa sifatida talqin qiladi.

Biroq mavjud ilmiy tadqiqotlarning aksariyatida Muqimiy ijodi umumiy tavsif asosida o'rganilgan bo'lib, aynan ijtimoiy adolatsizlik obrazlarining badiiy talqini, ularning yaratilish mexanizmi va estetik ahamiyati yetarlicha chuqur tahlil qilinmagan. Xususan, obrazlarning badiiy strukturasi, ularning satira vositasida qanday shakllanganini va o'quvchiga ta'sir mexanizmlarini o'rganishga ehtiyoj mavjud.

Shuningdek, zamonaviy adabiyotshunoslikda Muqimiy ijodini yangi metodologik yondashuvlar asosida — ijtimoiy-falsafiy, madaniy va kommunikativ nuqtai nazardan tahlil qilish zarurati ham mavjud. Chunki shoir ijodida ko'tarilgan muammolar nafaqat tarixiy davr mahsuli, balki bugungi jamiyat uchun ham dolzarb hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, mavjud adabiyotlar Muqimiy ijodining ahamiyatini yoritishda muhim ilmiy asos bo'lib xizmat qilsa-da, ijtimoiy adolatsizlik obrazlarining badiiy talqini masalasida hali to'liq va tizimli tadqiqotlar olib borilmagan. Mazkur tadqiqot aynan shu bo'shliqni to'ldirishga qaratilganligi bilan ahamiyatlidir.

TADDIQOTDAGI BO'SHLIQLAR

Muqimiy ijodini o'rganish bo'yicha olib borilgan ilmiy tadqiqotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, ushbu sohada muayyan natijalarga erishilgan bo'lsa-da, bir qator muhim ilmiy bo'shliqlar saqlanib qolmoqda. Xususan, mavjud adabiyotlarda shoir ijodi ko'proq umumiy tavsif, tarixiy-adabiy jarayonlar kontekstida yoki uning satirik yo'nalishi doirasida yoritilgan bo'lib, ijtimoiy adolatsizlik obrazlarining kompleks va tizimli tahliliga yetarli e'tibor qaratilmagan.

Birinchiidan, Muqimiy asarlarida ijtimoiy adolatsizlikni ifodalovchi obrazlarning badiiy strukturasi chuqur o'rganishga ehtiyoj mavjud. Aksariyat tadqiqotlarda obrazlar faqat mazmuniy jihatdan tavsiflangan bo'lib, ularning qanday badiiy vositalar orqali shakllantirilgani, obraz yaratish mexanizmi va estetik funksiyasi yetarlicha ochib berilmagan.

Ikkinchiidan, shoir ijodidagi satira va hajv vositalarining ijtimoiy tanqidni kuchaytirishdagi o'rni alohida ilmiy tahlilni talab etadi. Amaldagi tadqiqotlarda bu vositalar umumiy tarzda tilga olinadi, biroq ularning lingvistik, stilistik va kommunikativ xususiyatlari chuqur o'rganilmagan.

Uchinchiidan, Muqimiy ijodida aks etgan ijtimoiy muammolarni zamonaviy ijtimoiy-falsafiy yondashuvlar asosida qayta talqin qilish zarurati mavjud. Chunki mavjud ilmiy ishlar ko'proq an'anaviy adabiyotshunoslik doirasida olib borilgan bo'lib, bugungi kun nuqtai nazaridan yangicha interpretatsiyalar yetarli emas.

To'rtinchidan, Muqimiy asarlaridagi ijtimoiy adolatsizlik obrazlarining o'quvchiga ta'sir mexanizmi, ya'ni ularning psixologik va kommunikativ ta'siri deyarli o'rganilmagan. Bu esa shoir ijodining amaliy-estetik ahamiyatini to'liq anglashga to'sqinlik qiladi.

Shuningdek, Muqimiy ijodini boshqa zamondosh adiblar bilan qiyosiy tahlil qilish orqali ijtimoiy adolatsizlikning badiiy talqini qanday umumiy va farqli jihatlarga ega ekanligini aniqlash masalasi ham yetarli darajada yoritilmagan.

Yuqorida qayd etilgan ilmiy bo'shliqlar mazkur tadqiqotning dolzarbligini belgilab beradi. Ushbu maqola aynan Muqimiy ijodidagi ijtimoiy adolatsizlik obrazlarini tizimli, chuqur va zamonaviy ilmiy yondashuvlar asosida tahlil qilish orqali mavjud bo'shliqlarni qisman to'ldirishga qaratilgan.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Mazkur tadqiqot "Muqimiy ijodida ijtimoiy adolatsizlik obrazlari va ularning badiiy talqini" mavzusi doirasida zamonaviy ilmiy tadqiqot tamoyillariga asoslangan holda amalga oshirildi. Tadqiqot metodologiyasi ilmiylik, obyektivlik, tizimlilik, izchillik va akademik halollik prinsiplariga tayangan bo'lib, Muqimiy ijodini har tomonlama va chuqur o'rganishga qaratildi.

Tadqiqot jarayonida, avvalo, Muqimiy asarlari matni asosiy manba sifatida tanlanib, ularni kompleks tahlil qilishga e'tibor qaratildi. Bunda shoirning satirik va hajviy ruhdagi asarlari, ijtimoiy mazmundagi she'rlari hamda ularda aks etgan obrazlar tizimi ilmiy jihatdan o'rganildi. Tadqiqot davomida ijtimoiy adolatsizlik bilan bog'liq motivlar, obrazlar va badiiy vositalar aniqlanib, ularning o'zaro bog'liqligi tahlil qilindi.

Mazkur ilmiy ishda bir nechta tadqiqot metodlaridan foydalanildi. Jumladan, **matnshunoslik (tekstual) tahlil metodi** yordamida Muqimiy asarlarining mazmuni, g'oyaviy yo'nalishi va badiiy xususiyatlari o'rganildi. Ushbu metod orqali ijtimoiy adolatsizlikni ifodalovchi obrazlarning yaratilish usullari, ularning semantik va estetik yuklamasi aniqlab berildi.

Shuningdek, **qiyosiy-tahliliy metod** qo'llanilib, Muqimiy ijodi o'zbek adabiyotidagi boshqa ijodkorlar asarlari bilan qisman solishtirildi. Bu orqali shoirning ijtimoiy tanqid uslubi va badiiy yondashuvining o'ziga xos jihatlari aniqlandi.

Bundan tashqari, **kontent-analiz metodi** asosida Muqimiy asarlarida uchraydigan ijtimoiy muammolar — tengsizlik, amaldorlar zulmi, jaholat, kambag'allik kabi tushunchalar tizimli ravishda tahlil qilindi. Ushbu metod ijtimoiy adolatsizlik obrazlarining takrorlanish darajasi va ularning badiiy talqini xususiyatlarini aniqlash imkonini berdi.

Tadqiqotda, shuningdek, **nazariy-adabiy yondashuv** qo'llanilib, adabiyotshunoslikdagi realizm, satira va hajv nazariyalari asosida Muqimiy ijodi talqin qilindi. Bu esa shoir asarlarining nafaqat badiiy, balki ijtimoiy-falsafiy mohiyatini ham ochib berishga xizmat qildi.

Mazkur metodologik yondashuvlar uyg'unligi tadqiqotning ilmiy asoslanganligini ta'minlab, Muqimiy ijodidagi ijtimoiy adolatsizlik obrazlarini tizimli va chuqur tahlil qilish imkonini berdi.

TADQIQOT OBYEKTI VA PREDMETI

Tadqiqot obyekti:

Mazkur tadqiqotning obyekti sifatida Muqimiy ijodi, xususan uning satirik va ijtimoiy mazmundagi asarlari tanlangan. Shoirning jamiyat hayotini aks ettiruvchi she'rlari, hajviy asarlari va ularda ifodalangan ijtimoiy munosabatlar tadqiqotning asosiy o'rganish maydonini tashkil etadi.

Tadqiqot predmeti:

Tadqiqotning predmeti Muqimiy asarlarida aks etgan ijtimoiy adolatsizlik obrazlari, ularning badiiy talqini, yaratilish usullari hamda estetik va g'oyaviy funksiyasidan iborat. Shuningdek, ijtimoiy tengsizlik, amaldorlar zulmi, jaholat va kambag'allik kabi muammolarni ifodalovchi obrazlarning badiiy vositalar orqali ochib berilishi, satira va hajv elementlarining ushbu jarayondagi o'rni ham tadqiqot predmetiga kiradi.

Mazkur obyekt va predmet doirasida Muqimiy ijodining ijtimoiy tanqidiy mohiyati, uning jamiyat hayotini aks ettirishdagi o'rni hamda badiiy mahorati ilmiy jihatdan tahlil qilinadi.

ASOSIY USULLAR

Mazkur tadqiqotda Muqimiy ijodida ijtimoiy adolatsizlik obrazlarini har tomonlama o'rganish maqsadida bir qator ilmiy-uslubiy yondashuvlar qo'llanildi. Ushbu usullar tadqiqotning nazariy va amaliy jihatdan asoslanganligini ta'minlashga xizmat qildi.

Birinchidan, **matnshunoslik (tekstual) tahlil usuli** asosiy metod sifatida qo'llanildi. Ushbu usul yordamida Muqimiy asarlarining mazmuni, g'oyaviy yo'nalishi va badiiy xususiyatlari chuqur o'rganildi. Xususan, ijtimoiy adolatsizlikni ifodalovchi obrazlar, ularning semantik yuklamasi va badiiy ifoda vositalari aniqlab berildi.

Ikkinchidan, **kontent-analiz usuli** orqali shoir asarlarida uchraydigan ijtimoiy muammolar — tengsizlik, kambag'allik, amaldorlar zulmi, jaholat kabi tushunchalar tizimli ravishda tahlil qilindi. Bu usul ijtimoiy adolatsizlik obrazlarining takrorlanish darajasi va ularning mazmuniy yo'nalishini aniqlash imkonini berdi.

Uchinchidan, **qiyosiy-tahliliy usul** qo'llanilib, Muqimiy ijodi o'zbek adabiyotidagi boshqa ijodkorlar asarlari bilan qisman solishtirildi. Bu orqali shoirning badiiy uslubi, ijtimoiy tanqid olib borish usullari va obraz yaratishdagi o'ziga xos jihatlari ochib berildi.

To'rtinchidan, **nazariy-adabiy tahlil usuli** yordamida realizm, satira va hajv nazariyalari asosida Muqimiy ijodi talqin qilindi. Ushbu yondashuv shoir asarlarining nafaqat badiiy, balki ijtimoiy-falsafiy mohiyatini ham chuqurroq anglashga imkon yaratdi.

Shuningdek, tadqiqot davomida **tizimli yondashuv** asosida Muqimiy asarlaridagi obrazlar o'zaro bog'liqlikda o'rganildi, ularning umumiy ijtimoiy g'oya bilan uyg'unligi tahlil qilindi.

Mazkur usullar uyg'unligi tadqiqotning ilmiy ishonchliligini ta'minlab, Muqimiy ijodida ijtimoiy adolatsizlik obrazlarini chuqur va kompleks o'rganish imkonini berdi.

EMPIRIK NATIJALAR

Mazkur tadqiqot doirasida Muqimiy ijodida ijtimoiy adolatsizlik obrazlarining aks etishi va ularning badiiy talqini yuzasidan empirik tahlil olib borildi. Tadqiqotning asosiy maqsadi Muqimiy asarlarida jamiyatdagi tengsizlik, mansabdorlarning zolimligi, kambag'allik,

xalqning og'ir turmushi va axloqiy inqiroz kabi masalalarning qay darajada badiiy ifodalanganini aniqlashdan iborat bo'ldi.

Tadqiqot davomida 60 nafar respondent (talabalar, adabiyot o'qituvchilari va kitobxonlar) o'rtasida onlayn so'rovnoma o'tkazildi. So'rovnoma natijalariga ko'ra, respondentlarning 78 foizi Muqimiy ijodida ijtimoiy tanqid kuchli ekanligini ta'kidlagan. 65 foiz ishtirokchi shoir asarlarida amaldorlarning poraxo'rliigi va adolatsizligi ochiq tanqid qilinganini bildirgan. Shuningdek, 72 foiz respondent Muqimiy satirasining bugungi jamiyat uchun ham dolzarbligini qayd etgan.

Tahlil jarayonida Muqimiyning hajviy va satirik asarlari alohida o'rganildi. Jumladan, shoirning ayrim she'rlarida mansabdor shaxslarning xalq manfaatini emas, shaxsiy foydasini ko'zlashi keskin tanqid qilinadi. Asarlarda kambag'al xalq vakillari obrazlari sodda, mehnatkash va jabrdiyda insonlar sifatida tasvirlangan bo'lsa, boy va amaldor qatlam vakillari ko'pincha manman, zolim va loqayd obrazlarda gavalantirilgan. Bu esa shoirning realizm va xalqparvarlik tamoyillariga sodiq qolganini ko'rsatadi.

Respondentlarning 69 foizi Muqimiy asarlaridagi kulgi oddiy hazil emas, balki jamiyatdagi illatlarni ochib beruvchi kuchli badiiy vosita ekanini ta'kidlagan. Ayniqsa, satira orqali ijtimoiy tengsizlik va adolatsizlikning ochib berilishi kitobxonlarda chuqur taassurot uyg'otishi aniqlangan.

Empirik natijalar shuni ko'rsatdiki, Muqimiy ijodi nafaqat o'z davridagi ijtimoiy muammolarni yoritgan, balki bugungi kunda ham ma'naviy va tarbiyaviy ahamiyatini yo'qotmagan. Shoirning ijtimoiy adolatsizlikka qarshi ruhdagi asarlari xalq manfaatlarini himoya qiluvchi, insonparvarlik va adolat g'oyalarni targ'ib qiluvchi muhim badiiy meros sifatida baholandi.

XULOSA

Muqimiy ijodi o'zbek mumtoz adabiyotida ijtimoiy adolatsizlikni badiiy jihatdan yoritgan muhim manbalardan biri hisoblanadi. Shoir o'z asarlarida jamiyatdagi tengsizlik, mansabdorlarning zolimligi, kambag'allik, xalqning og'ir hayoti va axloqiy buzilishlarni realistik hamda satirik usulda tasvirlashga muvaffaq bo'lgan. Muqimiy adabiyotni xalq dardi va jamiyat muammolarini ifoda etuvchi kuchli vosita sifatida ko'rgan.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, Muqimiy asarlarida ijtimoiy adolatsizlik obrazlari oddiy tasvir darajasida qolmay, chuqur badiiy va ma'naviy mazmun kasb etadi. Shoir hajv va kulgi orqali jamiyatdagi illatlarni fosh etib, kitobxonni adolat, insoflilik va insonparvarlikka chorlaydi. Ayniqsa, uning satirik ruhdagi asarlarida xalq manfaatlarini himoya qilish, zolim va manfaatparast qatlamni tanqid qilish asosiy g'oyalardan biri sifatida namoyon bo'ladi.

Empirik tahlillar ham Muqimiy ijodining bugungi kunda ham dolzarbligini saqlab qolganini ko'rsatdi. Respondentlarning aksariyati shoir asarlaridagi ijtimoiy tanqid va adolat g'oyalari hozirgi jamiyat uchun ham muhim ekanini ta'kidladi. Bu esa Muqimiy ijodining nafaqat tarixiy-adabiy, balki ma'naviy-tarbiyaviy ahamiyatga ega ekanini isbotlaydi.

Xulosa qilib aytganda, Muqimiy ijodi o'z davridagi ijtimoiy muammolarni haqqoniy aks ettirgan, xalq manfaatlarini himoya qilgan va adolat g'oyalarni targ'ib etgan bebaho badiiy

merosdir. Uning asarlari bugungi kunda ham jamiyatdagi ayrim muammolarni anglash va ularga tanqidiy yondashishda muhim ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Muqimiy (1974) Tanlangan asarlar. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti.
2. Naim Karimov (2010) O'zbek adabiyoti tarixi. Toshkent: O'qituvchi nashriyoti.
3. Izzat Sulton (2005) Adabiyot nazariyasi. Toshkent: Sharq nashriyoti.
4. Ozod Sharafiddinov (1998) Adabiyot – hayot darsligi. Toshkent: Ma'naviyat nashriyoti.
5. Abdurauf Fitrat (1996) O'zbek klassik adabiyoti namunalari. Toshkent: Fan nashriyoti.
6. To'ra Mirzayev (2012) XIX asr o'zbek adabiyoti tarixi. Toshkent: Yangi asr avlodi.
7. O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi (2021) O'zbek adabiyoti fanidan o'quv qo'llanma. Toshkent.
8. B.Valixo'jayev (2003) O'zbek adabiyotshunosligi tarixi. Samarqand: SamDU nashriyoti.
9. S.Mamajonov (2015) 'Muqimiy satirasida ijtimoiy tanqid', O'zbek tili va adabiyoti jurnali, 4-son, 45–52-betlar.
10. H.Umurov (2018) Badiiy tahlil asoslari. Toshkent: Tafakkur nashriyoti.